

КОНЦЕПЦІ ФІЛОСОФІЇ ІСТОРІЇ ТА ГЕОПОЛІТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

*Айтов С.Ш., Дніпропетровський національний університет залізничного
транспорту ім. академіка В. Лазаряна*

Філософія історії досліджує багатовимірні процеси соціально-політичної динаміки людства на протязі його державного існування та у величезному розмаїтті подій та проявів останнього. Очевидно, що у фокусі аналізу цієї філософської дисципліни мусять бути, серед низки інших елементів її проблемного поля, студії географічних чинників історичних та суспільних процесів розвитку країн й цивілізацій на великому часовому протязі їх існування, осмислення впливу просторових факторів на політичну динаміку у локальній та глобальній розмірностях. Різною мірою політичну динаміку та її просторові складові аналізували класики філософії історії О. Шпенглер, Р. Шубарт, А. Дж. Тойнбі, Л. М. Гумільов, С. Хантінгтон. Відповідна проблематика розглядається у працях відомого британського дослідника Н. Фергюсона.

Геополітика вивчає просторові чинники соціально-політичних процесів, звичайно на вельми великому часовому просторі. Основи цієї політологічної дисципліни були сформовані у студіях Ф. Ратцеля, К. Шмітта, Р. Челена, А. Дж. Маккіндера, А. Мехена. Геополітика містить, як можливо найбільш важливу когнітивну складову, високу ступінь полідисциплінарності та інтенсивний науковий діалог із широким колом дисциплін, як соціально-гуманітарного циклу, так і природничого. До першого належать, зокрема, соціологія, історія, соціальна психологія, країнознавство, глобалістика, тощо. Серед природничих наук, когнітивний діалог з якими веде геополітика, бачимо фізичну та політичну географію, геологію, кліматологію та їх суспільно-політичні проєкції, тобто аналіз впливу відповідних процесів на розвиток і перспективи динаміки країн та цивілізацій.

Слід зазначити, що проблема взаємовплив філософсько-історичних та геополітичних концепцій і наукових підходів, зокрема у аспекті їх реалізації для аналізу глобальних політичних процесів є майже не дослідженими.

Разом з тим, істотні пізнавальні паралелі та елементи інтелектуальної взаємодії теоретичних підходів філософії історії та геополітики є вельми очевидними. Так, аналіз політичної, у тому числі геополітичної проблематики, здійснені з точки зору осмислення глобальних історичних процесів, довготривалих трендів (мегатрендів) розвитку людства, властивий концепціям зазначених О. Шпенглера, А. Дж. Тойнбі, С. Хантінгтона, Н. Фергюсона. Так, теоретична модель «заходу Європи», створена О. Шпенглером, має на меті обґрунтування та

осмислення духовних, соціокультурних, та, певною мірою, політичних вимірів занепаду західноєвропейської цивілізаційної спільності. На це звертають увагу і іноземні дослідники.

А. Дж.Тойнбі намагався застосувати концептуальні підходи теорії локальних цивілізацій для аналізу геокультурних та геополітичних процесів ХХ століття. У відомій праці «Цивілізація перед судом історії», вчений аналізував історичні аспекти геополітичної динаміки відокремлених, згідно його концепції, цивілізаційних світів: західного, слов'яно-православного, ісламського, конфуціанського, індуїстського та особливості взаємовідносин між ними. Особливу увагу А. Дж. Тойнбі акцентував на осмисленні цивілізаційного діалогу західної та не західних культур.

Теорія «зіткнення цивілізацій», американського дослідника С. Хантінгтона, викладена ним у відомій однойменній книзі, певною мірою, є логічним продовженням наукових студій А. Дж. Тойнбі. Американський вчений, порівняно із когнітивними підходами автора «Розуміння історії» значно більшу увагу приділяє поєднанню «інтелектуального інструментарію» філософії історії та геополітики, що викликано основним об'єктом його дослідження, вивчення геополітичного конфліктного потенціалу ХХІ століття. На його думку, глобальні політичні процеси нашого віку будуть визначатися протистоянням, або зіткненням «локальних цивілізацій», головно західної (європейсько-атлантичної) та ісламської й конфуціанської. Причиною цього глобального, за суттю, конфлікту, С. Хантінгтон вважає відмінності релігій цих цивілізаційних світів та етичних цінностей.

Американський вчений намагається, таким чином, пояснити причини геополітичних процесів сучасності на інтелектуальній основі філософсько-історичного аналізу динаміки глибинних цивілізаційних трендів.

Праці британського історика та філософа Н. Фергюсона присвячені осмисленню історичного та геополітичного значення та особливостей західної цивілізації у загальному процесі розвитку «локальних» цивілізацій. Вчений є прихильником концепції європоцентричності, навіть «британськоцентричності» всесвітньої історії останнього тисячоліття.

Сучасне геополітичне лідерство країн Західної Європи та США Н. Фергюсон пояснює ефективністю соціально-економічної, юридичної та культурної матриці (парадигми) західного цивілізаційного світу, яка склалась на протязі його історичного розвитку. Альтернативою однополярного устрою, центром якого є європейсько-атлантична цивілізація, Н.Фергюсон бачить охоплений глобальною анархією «аполярний» світ.

Отже, слід відзначити вельми істотний когнітивний зв'язок філософсько-історичної та геополітичної проблематики та шляхів її осмислення в універсумі студій філософії історичних процесів. Існує також когнітивний потенціал засто-

сування теоретичних підходів геополітики у студіях з філософії історії. Так аналіз географічних та геополітичних чинників є важливим елементом розуміння причин генези цивілізаційних утворень та їх соціально-культурної динаміки. Зокрема зазначені фактори здійснили суттєвий вплив на формування ментальних й інтелектуальних підвалин цивілізації Стародавньої Греції та виникнення у Елладі філософії й науки.

Вельми плідним застосування когнітивних підходів геополітики може бути у осмисленні теорії «військового часу» К. Ясперса. Однією з важливих проблем даної концепції є питання про причини формування світогляду низки народів Стародавньої Європи та Азії, на основі якого у VIII-II століттях до н.е. були створенні умови для виникнення видатних культурних досягнень, переднаукових та наукових знань, передфілософського мислення та філософії у цивілізаціях стародавнього світу.

Цілком логічним буде проведення дослідження впливу географічного чиннику на суспільно-культурний розвиток й інтелектуальні дослідження цивілізаційних світів Китаю, Месопотамії, Єгипту, Індії, Греції, Риму та на генезу того потужного розумового пориву людства, який К. Ясперс назвав «вісьовим часом». Інтеграція аналізу географічних чинників цивілізаційної динаміки та його актуалізація сприятиме більш глибокому та чіткому розумінню як зазначеного історичного й інтелектуального феномену, так і взагалі філософсько-історичних концепцій.

Таким чином, аналіз існуючих та потенціальних взаємовпливів філософії історії і геополітики дає підстави для розуміння інтелектуальної плідності та перспективності даного когнітивного процесу. При цьому, філософсько-історичні концепції надають дослідженням у галузі геополітики можливість аналізу глибоких причинно-наслідкових зв'язків історичних та глобальних політичних процесів; геополітичні студії стимулюють підвищення значення осмислення просторових чинників політичної динаміки як у глобальній, так і локальній розмірностях.